

עוד יש לתרץ כמו שכתב הרשב"א שמדובר כאן בקטן הסמוך לבגרות, 'מופלא הסמוך לאיש', שלענין נדרים דינו כגדול.

ומתירוק הזה שברשב"א אין להוכיח שאין כאן איסור ספייה לקטן, שי"ל שטעמו הוא מפני שהלימוד עצמו אינו אסור לו אלא ההימנעות מנטילת שכר, ואין כאן ספייה בידים, כמו שהעיר בקרן אורה. אך בדעת הר"ן נראה שהואיל והקטן עצמו אינו בר התחייבות שכר והרי לימודו הוא דבר שיש לו ערך ממוני, א"כ הלימוד עצמו נידון כנתינת ממון. וע"ע בית הלוי ח"א כג,ג.

'אם היה גדול, מלמדו לו ולבניו מקרא'. אף על פי שמצוה על האב ללמד את בנו – שמא היה מוצא אדם אחר שהיה מלמדו, ובכל דבר הנאה שאינו בעצמו, בטעם כלשהו אנו אומרים שאין זו 'הנאה' (עפ"י פהרא"ש לו:).

כנראה הכוונה להקשות הלא מצוה על האב ללמדו אף בשכר וא"כ הרי נהנה הנאת ממון. אכן המאירי כתב שאין האב חייב ללמד בנו בשכר, הלכך מותר ללמד את בנו. ולכאורה מפורש בדברי הרמב"ם (תלמוד תורה א) ושאר פוסקים שחייב האב ללמד בשכר (וכבר הקשה הקר"א לפ"ז למה מותר ללמד בנו). ושמא י"ל להמאירי שבמצב שהאב יודע ויכול ללמד את בנו, הואיל והוא חייב לעשות כן (ע' קדושין ל) הרי מסתבר ודאי שלא יצא ידי חובתו עד שישכור לו מלמד, אבל כשאינו יכול בעצמו אינו מחויב לשכור. ולפי זה האם אינה חייבת לשכור מלמד גם לפי הדעות שחייבת בחינוך בנה.

(ע"ב) 'מקרא סופרים: ארץ שמים מצרים'. נקטו אלו כדוגמא לתבות שבלא הנקודות יכולים להיקרא אחרת, באופן שהמובן משתנה, כמו כי בך ארץ גדוד (תהלים נח), שמים חשך לאור (ישעיהו ה) כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכה א. ניצוצי אור).

'קסבר פיסוק טעמים דאורייתא'. מדברי הר"ן הרא"ש והתוס' ונמוקי יוסף מבואר שלרבי יוחנן [שהלכה כמותו] פיסוק טעמים לאו דאורייתא. יש שכתבו לדעה זו שעזרא ואנשי כנסת הגדולה תיקנום (עפ"י מעשה אפור בהקדמה, ח; אברבנאל בהקדמה לירמיהו).

ויש אומרים שאף לדעתו פיסוק טעמים עצמו הוא מן התורה, וכן אמרו בזוהר שטעמי המקרא נמסרו למשה מסיני (ויקהל רה:), אלא שלימודו אינו מן התורה, שאין אדם מחויב ללמדם כדי לקרוא הפסוקים בטעמיהם (עפ"י חתם סופר ועוד. וכן מבואר מדברי ראשונים רבים שנקטו פיסוק טעמים מדאורייתא. ע' בפירוט באנצ. תלמודית ערך 'טעמים' עמ' תקצט, תרח).

דף לח

'לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו... נהג בה טובת עין ונתנה לישראל... פילפולא בעלמא'. משמעות נתינה זו, שיהיה הדבר שלהם במתנה, שמה שיחדשו הם בפלפולם יהיה תורה שלימה. [הרי שמה שניתן למשה רבינו במתנה, יכול ליתנו לישראל שיהא גם שלהם במתנה, אף בעניני רוחניות]. ופלפולה של תורה היינו תורה שבעל פה, כפי שמסיים הפסוק כי על פי הדברים האלה, שנדרש (בתמורה יד:): על דברים שבעל פה] (עפ"י קדושת השבת לר"צ הכהן, ב עמ' 10; ז עמ' 48. עע"ש בעומק הענין. וע"ע בספרו ליקוטי מאמרים עמ' 97).

'פילפולא בעלמא' – 'הבנה וחריפות. והיינו 'כתבן שלך' – כי כל החכמה והשכל רמוזים בכתב התורה בצורות האותיות' (פרוש הרא"ש).

וע' בכת"ס על התורה בפרשת 'החדש הזה לכם'. וע"ע קדושת השבת עמ' 48 שבתושב"כ גנוז כל התושבע"פ, שאין דבר שאינו רומז שם אלא שהוא ברמז והעלם גדול המתגלה רק מסוד ה' ליראיו לחכמי ישראל.

'אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם...' הרמב"ם (יסודי התורה ז, א) כתב שאין הנבואה חלה אלא על 'חכם גדול בחכמה, גבור במדותיו'... וכתב במגדל-עז שמקורו בגמרא דידן, ופרש 'גבור' – הכובש את יצרו. וכבר הקשו (בכס"מ ולח"מ) שמכאן משמע שהמדובר על גבורת הגוף שהרי הביאו ראייה מואתפ"ש בשני ה'לחת'...?

ופרש הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר כא תשל"א; יג כח תשל"ב) שאין הכוונה ב'גבור' לבעל כח באברי הגוף, 'בעל אגרופין', אלא גבור הוא זה העובד בכל כחותיו ומנצלם לגמרי לצורך מגמת פניו. ובין בכבישת היצר בין בדברים גשמיים, הגבורה היא גבורה נפשית. [בוזה יישב את קושיית המהרש"א על דברי הרא"ש כאן]. והסביר בוזה מה שאמרו במדרש (ויק"ר ס"פ כו) על גבורת אהרן בהניפו בראש חדש ניסן כ"ב אלף איש – והלא היה זה מעשה ניסים, כמו שכתב בפירוש החזקוני? אך אין בכך סתירה כי אמנם לא עשה כן בכוחו הטבעי אך מכח התאמצותו והשקעת כל כחותיו נעשה לו נס וסייעו לו מן השמים.

ובדרשות הר"ן (ג – 'החדש') פרש בדרך שונה. זו לשונו: 'עיקר הענין כי הנביא ראוי שיהיה שלם בכל השלמיות שהם ענין נכבד בעיני ההמון למעלת הכלל כי הוא שלוח אליהם, ולמען יהיו דבריו נשמעים'. ואכן כתב הר"צ הכהן מלובלין זצ"ל (ישראל קדושים עמ' 85 ואילך) שהכוונה כאן רק לנביא השלוח אל המון העם, לא לבעלי רוח הקדש, שהרי מצאנו רבים מן החכמים בעלי רוח"ק ללא עושר וגבורה. נולפי ההסבר הראשון שהכוונה לגבורה נפשית, וכן 'עשיר' – לשמח בחלקו (כמוש"כ הכס"מ בהל' יסודות' שם) או עשיר בתורה (אמת ליעקב), אפשר שגם כלפי רוח"ק נאמר כן]. ואף לענין נבואה, הוכיח שם מכמה מקומות [וכן מצא בדרושי הר"ן ובשם ר"א ממיץ] שלא אמרו אלא בקביעות, אבל יש שזוכים לנבואה לשעה דרך אקראי בלא אותם תנאים. ובחדושי חתם סופר פירש שהכל תלוי בענוה [ואילו בחכמה גבורה ועושר נאמר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'] – שאם יתהלל בהם הרי לא הועילו לו מעלות אלו מאחר שאינו ענין], אלא שאין ניכרת מעלת הענוה רק באדם השלם בגבורה בחכמה ובעושר.

*

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת – השירה לחודה. – למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל – אלא לפלפולא בעלמא'.

'הנה הגאון הקדוש האלקי מו"ה אלי' ווילנא ז"ל גילה רז זה, דהנה ב'אדרת אליהו' כתב דבהאזינו יש תרי"ג תיבות, וכל תיבה מרמז למצוה אחת מתרי"ג מצוות. והמשכיל יבין. ועמד אחד קדוש הגאון מו"ה חיים ז"ל ומלא את ידו ונדפס ובא ספר הנקרא 'שירה לחיים' ובאר איך כל תיבה מרמז בנוטריקון על מצוה אחת כסדר התורה, וכל מצוות שמנה הרמב"ם ז"ל בספר המצוות. אשרינו שזכינו לראות זאת. וכמעט כי היתה נבואה קטנה באדמו"ר הגאון מהרא"ו ז"ל. ולפי"ז זה שרמז משה למען תהיה השירה הזאת לעד בני ישראל, והיינו שבשירה הזאת נכלל כל התרי"ג מצוות שניתנו לישראל, אם כן מזה מוכח שנתן התורה לכל ישראל, ושפיר פריך.

ולפענ"ד נקודה נפלאה היא ואולי היה עולה זאת על דעת הגאון מהרא"ו ז"ל. ומזה יצא לו זאת לגלות מטמון נפלא אשר כל הרואה והשומע תצילנה שתי אזניו...!
(דברי שאול לגרי"ש הלוי נתנון אב"ד לבוב, בעל שו"ת שואל ומשיב)

זון את אשתו ואת בניו אע"פ שהוא חייב במזונותו. הר"ן והרא"ש (בפסקיו) מפרשים שאפילו לחכמים החולקים על חנן וסוברים שהמפרנס אשת חברו שהלך למדינת הים, יכול ליטול ממנו כמה שהוציא, ולדבריהם אסור במודר הנאה שהרי בכך שמפרנסה בחנם מוחל הוא את חובו של המודר (כמבואר לעיל לג) – כאן מותר, שמדובר באופן שהבעל אינו חייב לשלם לו, שזן בתורת מצוה ומתנה ולא כפריעת חוב [כגון שזנה בפני הבעל, שכיון שהוא במדינה ואינו אומר לו כלום – דרך מתנה היא. ערא"ש ותורי"ד]. ואין זה נחשב שמהנהו במה שחוסך לו מזונותיו – כי אילו לא היה זן אותה, היתה מצמצמת ומתפרנסת ממעשה ידיה (רא"ש). וכן צ"ל בבניו, שהיו ניזונים במעשה ידי אמם או מצדקת אחרים). ויש מפרשים שבעלה זן אותה כראוי וזה מוסיף לה מזונות יתרים (מובא שם).
ואולם מדברי הרמב"ם (נדרים ו,ד) נראה שמשוה דין משנתנו לדין 'פורע חובו ושוקל שקלו' (דלעיל לג) ומשנתנו כחנן, אבל לחכמים אסור (עב"י יו"ד רכא). נראה שלדעתו לחכמים אסור אף כשזן בתורת מצוה, שהואיל ויכול לזונם בתורת חוב ואינו עושה כן, הריהו כמוחל חובו).

(ע"ב) 'המודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של שלום' – 'שאיין בזה הנייה' (לשון הרמב"ם ו,י. והרשב"א נתקשה בטעם זה. וע' גם במאירי). וכתב הראב"ד: **אולי משל עצמו קאמר** (וכמו שכתב הר"ן שהכוס של המודר. ואולם המאירי הביא בשם התוס' שאפילו בכוס של המשקה מותר), שאינו מהנהו אלא ההשקאה בלבד והיא מצוה, ובדבר קטן כזה במקום מצוה – אין מקפידים אהדדי ולא הדירו ממנו (רשב"א).
וזה לשון הר"ד: **'שדרך בני אדם לשתות חמין בצאתן מן המרחץ, ומשקה מהן לכל העומדים שם ורחצו עמו. ואם לא ישקה כל אחד לחברו מן החמין שלו נראה להם נבלות גדול והלכך אדעתא דהכי לא נדר'.**

דף לט

'הא קא משמע לן דאף במקום שנוטלין שכר, על הישיבה בעי למשקל, על העמידה לא בעי למשקל'. מפני שאינו חייב במצות ביקור אלא לבקרו ולצאת, ולא לישב אצלו (נמוקי יוסף).
אף על פי שכל מה ששוה לצורך החולה מקיים מצוה, אך כיון שאינו מחויב בדבר, מותר מן הדין ליטול שכר. כן נראה לכאורה. ואולם בפירוש הרא"ש נראה שמדובר בנטילת שכר טירחה (ע' תור"י הזקן קדושין נח) וביטול מלאכה [אבל בלאו הכי אסור משום 'מה אני בחנם' שהרי מצוה היא, כאמור]. ומשמע שבעמידה אסור אפילו שכר ביטול, מפני שנראה כמבזה את המצוות. וכן נראה מוכח ממה שמשמע מדברי הרשב"א והמאירי שבמקום שנוטלים שכר על העמידה – אסור אף בעמידה. ולכאורה אין מובן, הלא אם מן הדין אסור ליטול שכר על המצוה, מדוע כשעושה כדן נחשב שמהנהו [ואין מסתבר לומר שמשום המנהג הרי זה כנתחייב לו בפירוש שאפשר שחייב ליתן לו על פי דין – ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב נא]? אך אם מדובר בשכר בטלה ואינו אסור מן הדין, נחשב מהנהו בכך שלא עושה כמנהג המקום, הגם שעושים שלא כהוגן.

'חלה הוא – נכנס לבקרו. חלה בנו – שואלו בשוק'. נראה שאין הכוונה להשמיענו רק שאסור ליכנס לביתו, אלא לומר שכיון שאינו יכול לקיים מצות 'ביקור חולים' בהליכה אל ביתו, מקיימה על כל פנים בשאלה בשלומו בשוק.

ג. הרמ"א (יו"ד רמז, ה) כתב שכל חדושי סופרים כלומר מתקנות חכמים – מותר ליטול שכר ללמדו. ובקרבן אורה פקפק בדין זה שהרי כל מצוות דרבנן נצטוונו עליהן מ'לא תסור', ושונה פיסוק טעמים למאן דאמר לאו דאורייתא שאין זה אלא הבנת המקרא וסובר רבי יוחנן שאינו בכלל 'חוקים ומשפטים', משא"כ שאר דברי סופרים.

דף לז

נו. לימוד תורה לתינוקות בשבת, כיצד?

תינוקות, לא קורין בתחילה בשבת אבל שונים בראשון (- חזרה ראשונה). והסיקו בטעם הדבר שאין קוראים בתחילה – כדי שיפנו אבותיהם למצות השבת (להשתעשע עמהן). ואם יקראו בתחילה יחשו לביטולם (ר"ן). וי"מ: משום ביטול עונג שבת של האבות. עפ"הר"ש. ועתוס' ומאירי. ואם תרצה אמור: משום אכילה ושתייה של שבת המכבדת על התינוקות, כדברי שמואל: שינוי וסת תחילת חולי מעיים. ואולם משום 'שכר שבת' אין לאסור לקרוא עם התינוקות כיון שנוטלים המלמדים שכרם בהבלעה עם שאר ימות השבוע.

מבואר בתוס' [בפירוש 'דיפנו אבהתהון דינוקי'] שאפילו האבות עצמם אין ללמד את בניהם דבר חדש בשבת, כדי שלא ישחו שהיה מרובה בלימוד.

דפים לז – לח

נז. א. ויקרא בספר, בתורת האלקים מפרש, ושום שכל ויבינו במקרא – כיצד נתפרש מקרא זה? ב. מקרא סופרים, עיטור סופרים, קרי וכתוב – מה ענינם ומה מקורם?

א. אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: ויקרא בספר תורת האלקים – זה מקרא. מפרש – זה תרגום. ושום שכל – אלו הפסוקים (- חלוקת הפסוקים, ליתן ריוח והפסק בין ענין לענין. עמאירי). ויבינו במקרא – זה פיסוק טעמים. ואמרי לה (אותם הסוברים שפיסוק טעמים לאו דאורייתא. תוס' ועוד): אלו המסורות (= הנמסר במסורה, דקדוקי התבות מלא וחסר וכד').

א. משמע בגמרא שחלוקת הפסוקים היתה שונה בארץ ישראל, כפי שאמר רב אחא בר אדא, ששם היו פוסקים לשלשה את הפסוק ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. עוד על חלוקת הפסוקים ומנינם: ע' בקדושין ל; תשובות הגאונים (הרכבי) ג; עיונים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' קלב-קמא; המקרא והמסורה ד; תפארת שמואל על מהרש"א ואמת ליעקב קדושין ל; הגהות ריעב"ץ מגילה כט; אגרות משה או"ח ח"א לה; מגדים חדשים ברכות יד.

ב. מדברי התוס' הרא"ש והר"ן מבואר שלרבי יוחנן המתיר ליטול שכר על פיסוק טעמים [והלכה כמותו], פיסוק טעמים אינו מן התורה. וי"א שעזרא ואנשי כנסת הגדולה הם שתיקנו הטעמים (עפ"י אברבנאל בהקדמתו לירמיהו; מעשה אפוד בהקדמה, ח) ולא ניתנו למשה בסיני (עפ"י הגהות מיימוניות ת"ת א.ה. וע' במאירי וצ"ע). ואולם סיומי הפסוקים הם מן התורה (כפי שדרשו מ'שום שכל. עתוס'). וי"א שאף אלו אינם מן התורה אלא נקבעו ע"י הזקנים ליתן רווח ולהפסיק בין ענין לענין (עפ"י מאירי).

והרבה ראשונים כתבו להלכה שפיסוק טעמים דאורייתא, נמסר למשה מסיני, ואף רבי יוחנן מודה בדבר (עפ"י יראים, מחז"ל, הכוזרי, רבנו בחיי ועוד. ע' בפרטות באנצ. תלמודית ערך 'טעמים' עמ' תקצט).

ומכל מקום לא ניתנו הטעמים להיכתב, כשאר תורה שבעל פה. והתירו לכתבם בחומשים כדי שלא תשתכח תורת הקריאה, כשם שהתירו כתיבת תושבע"פ (עפ"י שו"ת רדב"ז ח"ג א"סח).
ג. יש אומרים: ושם שכל – זה פיסוק טעמים. ובינו במקרא – אלו ראשי הפסוקים (עפ"י ירושלמי מגילה ד, א; ב"ר לו).

ב. מקרא סופרים – (כגון) ארץ, שמים, מצרים (שיש בהן צורות קריאה מתחלפות).
עיטור סופרים – (סגנון תחבירי, הטעמת הקריאה, או תבות שנכתבו לתפארת הלשון ולעטרה (ע"ש"י ר"ן ומאירי). וי"מ 'עטור' לשון הסרה; שהוסרו מן התיבות אותיות שהיו ראויות להינתן בהן, כמו 'אחר' במקום 'אחר'. עפ"א"ש (תוס') – אחר תעברו; אחר תלך; אחר תאסף; קדמו שרים אחר נגנים; צדקתך כהרי א-ל.

דברים הנקראים ואינם כתובים – ויך דוד את הדדעור בן רחב מלך צובה בלכתו להשיב ידו בנהר-פרת; ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל-איש בדבר האלקים; הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה; השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל-יהי-לה פלטה; ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את-חמותך (ובספרינו הוא כתוב. וכן במסורה לא נזכר זאת כקרי ולא כתיב. עפ"י ר"ן, הגר"א); ותאמר אלי כל אשר תאמרי אלי אעשה; ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך.

ובספרינו עוד ארבעה. וכן הם במסכת סופרים (ו, ח): ... ולא אבו בני בנימין לשמע בקול אחיהם בני ישראל; ... והיום הזה לא תבשר כי על כן בן המלך מת; כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת ה' צבאו-ת תעשה זאת; ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב... (הגהות הגר"א).

כתובים ולא נקראים – ... בהשתחויתי בית רמז יסלח-נא ה' לעבדך בדבר הזה; וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקיכם ללמד אתכם (ובספרים שלנו קרי וכתבי ר"ן. והגר"א בהגהותיו הגיה במקום זאת וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך... וכ"ה בפרש"י. והמאירי גרס את כל המצוה (ואתחנן ספ"ו. ובספרים שלנו הוא קרי וכתבי); אֵל יִדְרֵךְ יִדְרֵךְ הַדְרֵךְ קִשְׁתוֹ וְאֵל יִתְעַל בְּסִרְיָנוּ; ... ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים...; ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני.

הגר"א ציין עוד שלש בספרינו, וכן הוא במסכת סופרים: ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כי-אם אמנון לבדו מת; ויען אתי את המלך ויאמר חי ה' וחי אדני המלך כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך...; קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו.

– כל אלו הלכה למשה מסיני (רבי יצחק).

צ"ב במאירי שפירש 'סופרים' – אנשי כנסת הגדולה. ומ"מ כתב שכל אלו הלכה למשה מסיני.
וכן צ"ע במה שכתב קרי ולא כתיב, וכתבי ולא קרי – לא מפי סופרים יצא הדבר אלא מצד ספיקות חסר או יתר שנמצאו בימי עזרא, ופקפקו בהם ורצו לרמוז עליהם (וע"ע בהקדמת האברנאל). ואם כן מה שייך בהם 'הלכה למשה מסיני'.

דף לח

ג. א. האם ניתנה התורה למשה ולזרעו בלבד והוא לימדה לישראל מתוך טובת עין, או נצטווה ללמד לכל ישראל?

ב. אלו תכונות ותנאים הנלמדים ממשה ושאר נביאים, הנדרשים להשראת שכינה על האדם?

א. משה רבינו נצטווה ללמד את בני ישראל חוקים ומשפטים (ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים; ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי...; ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל), ואולם פלפולה של תורה לא ניתן אלא למשה ולזרעו (כתב לך – פסל לך, מה פסולתן שלך אף כתבן ושכל החכמה והשכל רמזים בו. פהרא"ש) שלך), והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל [ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל. ר' יוסי בר' חנינא].

ב. אמר רבי יוחנן: אין הקב"ה משרה שכינתו (להתנבא. מפרשים) אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו. וכולם ממשו; גבור – ויפרש את האהל על המשכן; ואתפוש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם. עשיר – פסל לך, פסלתן שלך, ומשם העשיר משה. חכם – רב ושמואל שאמרו שניהם: חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר אחת... עניו – והאיש משה ענו מאד. כל הנביאים עשירים היו – ממשו (לא חמור אחד מהם נשאתי), משמואל (הנני ענו בי נגד ה' ונגד משוחו את שור מי לקחתי...; ותשבתו הרמתה כי שם ביתו), מעמוס (... כי בוקר אנכי ובולס שקמים), ומיונה (ויתן שכרה וירד בה – שנתן שכרה של ספינה כולה).

ג. א. האם מותר לזון את אשתו ואת בניו של המודר הנאה?

ב. האם מותר לזון את בהמותיו ואת עבדיו?

ג. האם מותר לשאת את בתו של המודר? האם מותר להשיא בתו למודר ממנו הנאה?

ד. המדיר את בנו לתלמוד תורה, אלו הנאות אינן כלולות בנדרו?

ה. המודר הנאה מחברו, האם מותר להשקותו כוס של אבל או של בית המרחץ?

א-ב. שנינו: זן את אשתו ואת בניו אעפ"י שהוא חייב במזונותם. ולא יזון את בהמתו, בין טמאה בין טהורה. רבי אליעזר אומר: זן את הטמאה שהרי גופה לשמים כנפשה שאינו נאכל (הלכך אינו נהנה באכילתה היתרה). אמרו לו: גופה שלו, שאם ירצה הריהו מוכרה לגוי או מאכילה לכלבים. תניא יהושע איש עוזא אומר: זן את עבדיו ושפחותיו הכנענים (אפילו לחכמים האוסרים בבהמה טמאה), מפני שאינם מיועדים לפיטום ולמכירת בשרם כבהמה.

א. פירש הר"ן: מדובר במזונות יתרים שמאכיל לבהמה כדי לפטמה, שהואיל והטמאה אינה עומדת לאכילה אלא למלאכה, אין בעליה נהנה באכילתה זו, אדרבה מתפנקת בכך ואינה עובדת היטב – לכך מתיר רבי אליעזר, אבל לזונה בכדי חייה לא התיר. וכן בעבדים שהתירו – מדובר במזונות יתרים.

ודעת הרשב"א שאפילו כשולא מזונותיו היתה מתה מותר, שכיון ששעה ראשונה היתה בהתר, גם בשניה מותר, וכן בכל שעה ושעה. ועוד שהרי זה משיב אבידה. וכן משמע ברמב"ם (ו,ד) שסתם בעבדים להתר [אבל בבהמה טמאה אסור, כחכמים], ומשמע שאפילו בכדי חייהם מותר מפני שאין זו הנאה ישירה למודר אלא דומה לסילוק תביעה, כשוקל שקלו ופורע את חובו.

ב. יש אומרים שאפילו לחכמים החולקים על חנן (לעיל ג) וסוברים שהמפרנס את אשת חברו שהלך למדינת הים יכול לתבוע ממנו מה שנתן, מודים כאן כי מדובר שזן את אשתו ובניו בתורת מצוה ולא בתורת פרעון של בעל שחייב במוזנותיהם. ואעפ"י שממילא נהנה זה שאינו צריך לתת להם מוזנות [וכגון שזן את אשתו בפניו, שכיון שהוא במדינה ואינו אומר לו כלום, דרך מתנה היא ואינו חייב לפרוע], ואין כאן הנאה כיון שאם לא זן אותה היתה היא מצמצמת ומתפרנסת ממעשה ידיה. ויש מפרשים שהבעל זן אותה כראוי וזה מענגה במוזנות יתרים (ערא"ש רשב"א ר"ד ור"ן).

ואולם ברמב"ם (ו,ד) נראה שהשוה דין זה לשאר פורע חובו של חברו, ומשנתנו כחנן (ע' בית יוסף יו"ד רכא).

ג. מותר לשאת את בתו של המודר הנאה אעפ"י שהוא זנה במקום אביה.

ואסור למודר הנאה מחברו לישא את בתו כשהיא קטנה או נערה, שהרי הוא מהנהו בכך, כאילו מסר לו שפחה לשמשו, אבל בתו בוגרת – מותר להשיאה לו, שהריהי נישאת מדעתה ואינה ברשות אביה.

אף על פי שאביה משיאה עצה ומשתדל בדבר (מאירי) ואינה נישאת אלא על ידי דיבורו – מותר, הואיל ויצאה מרשותו ומדעתה היא נישאת (רשב"א. וע' גם בלשון הרמב"ם ו,ה). ובלבד שלא יעשה את האב שליח לדבר עמה על עסקי נישואין, שבכך הוא מהנהו (ר"ן). והרשב"א פקפק בזה, כי בכל מקום שאין צריך עשיית שליח יש להתיר במקום מצוה (וע' קרן אורה שהוכיח מהר"ן שגם כשא"צ שליחות אסור).

ד. אמר רבי יעקב: המדיר את בנו לתלמוד תורה (רמב"ן ר"ן ועוד: האב הדירו שלא יהנה האב ממנו כדי שלא יתבטל מת"ת. רש"י: הדיר את בנו מנכסיו אם לא ילמד תורה) – מותר למלאות לו חבית של מים ולהדליק לו את הנר (ראב"ד רמב"ן ור"ן: שמסתמא מדברים קטנים אלו שאין בהם בטול לימוד תורה לא הדירו [ובמים של אב]. רש"י: שהנאה מרובה מדיר האב את בנו, לא הנאה מועטת כו). רבי יצחק אמר: לצלות לו דג קטן.

בירושלמי (בכורים) אמר רבי יעקב בר אידי בשם רבי יוחנן: אף ליקח לו חפצים מן השוק. ופירשו: באשה, וכן באדם מסויים (= חשוב) שאין דרכם ליקח חפצים מן השוק, וודאי על דעת כך לא הדירו (ר"ן).

ה. אמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן: המודר הנאה מחברו – מותר להשקותו כוס של שלום. כאן פירשו: כוס של בית האבל. בארץ ישראל אמרו: כוס של בית המרחץ.

א. טעם ההתר, מפני שההשקאה מצוה (עפ"י ראב"ד נדרים ו,י) ומפני דרכי שלום, שהיה דרכם בכך. ודוקא כשהכוס של המודר, ששימוש השקאתו בלבד התירו (ר"ן, וכן צדד הראב"ד שם).

ויש אומרים: אפילו הכוס של המשקה מותר, שעל דעת אבלות לא נדר, וגם היא הנאה מועטת (מאירי בשם התוס'). ולשון הרמב"ם 'שאיין בזה הנייה' (וערשב"א).

וכן לענין כוס חמין לאחר הרחצה שדרכם היה להשקות לחברו שעמו וכשאינו משקה הריוז נבלות גדולה, הלכך על דעת כן לא נדר (עפ"י תורי"ד).

ב. יש מי שמפרש 'כוס של בית האבל' היא הכוס שהיו אומרים עליה ברכת האבלים ברחבה (ע' מגילה כג: – עפ"י תורת האדם).